

УДК 340.132:351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-3-6>**Мельник Надія Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8521-9180>

Федіна Наталія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7521-9635>

Шевців Михайло Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0023-2197>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

***Анотація.** У науковій статті, проаналізовано поняття та види форм реалізації правових норм, звернута додаткова увага на характеристики застосування норм права – як особливої форми його реалізації.*

Особливість застосування норм права прослідковано через відповідні ознаки. Зокрема, така діяльність здійснюється виключно компетентними державними органами, посадовими особами або уповноваженими на це громадськими організаціями, має державно-владний характер, здійснюється від імені держави, тобто є одним із видів державної діяльності, і як наслідок є обов'язковим для адресатів, щодо яких видає акт застосування норм права.

Здійснено аналіз особливостей застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції, як суб'єктів, що наділені державно-владними повноваженнями, адже входять до структури центральних органів виконавчої влади України.

Встановлено, що саме державно-владна діяльність Національної поліції, зокрема розпорядча, передбачає можливість застосування правових норм. Однак, така діяльність є радше обов'язком відповідних органів та посадових осіб, адже, правозастосовна діяльність, на відміну від інших форм реалізації правових норм, є особливим процесом, що здійснюється за умови, коли інші форми реалізації правових норм не здатні якісно урегулювати правові відносини. І як результат, виникає необхідність втручання держави в особі компетентних органів та посадових осіб, в тому числі й поліції, через правоохоронне правозастосування здійснювати захист охоронюваних загальносуспільних, групових та індивідуальних інтересів від правопорушень, застосовувати заходи державного примусу та забезпечувати виконання примусових заходів тощо.

***Ключові слова:** реалізація правових норм, застосування норм права, Національна поліція України, державно-владна діяльність, правозастосовна діяльність, правоохоронне правозастосування.*

Melnyk Nadiia, Fedina Nataliia, Shevtsiv Mykhailo. PECULIARITIES OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES BY NATIONAL POLICE AUTHORITIES AND UNITS

Abstract. *The article analyzes the concept and types of forms of implementation of legal norms, paying special attention to the characterization of the application of legal norms as a special form of its implementation.*

The peculiarity of law application is identified through the relevant features. In particular, such activity is carried out exclusively by competent state bodies, officials or authorized non-governmental organizations, has a state power character, is carried out on behalf of the state, i.e. is one of the types of state activity, and as a result is binding on the addressees in respect of whom the act of application of legal norms was issued.

The author analyzes the peculiarities of application of legal norms by the bodies and units of the National Police as entities endowed with state power, since they are part of the structure of the central executive authorities of Ukraine.

It is established that namely the state power activity of the National Police, in particular, the administrative activity, provides for the possibility of applying legal norms. However, such activity is rather the duty of the relevant authorities and officials, since law enforcement, unlike other forms of implementation of legal norms, is a special process which is carried out when other forms of implementation of legal norms are not able to regulate legal relations in a quality manner. As a result, there is a need for the state, represented by competent authorities and officials, including the police, to intervene through law enforcement to defend protected public, group and individual interests from offenses, apply state coercion measures and ensure the implementation of compulsory actions, etc.

Key words: *implementation of legal norms, application of legal norms, the National Police of Ukraine, public administration, legal activity, law enforcement.*

Вступ. Нормативно-правовий акт як основне джерело права української правової системи надалі залишається найважливішим регулятором правових відносин. Він наділений відповідними ознаками, що надають йому перевагу над іншими джерелами права. Поряд з тим, може бути втіленим у життя, лише після його реалізації.

Реалізація правових норм може здійснюватися чотирьома формами – дотриманням, виконанням, використанням та застосуванням норм права. Саме застосування норм права заслуговує додаткової уваги, адже на відміну від інших форм реалізації права, наділене характерними ознаками, що перш за все, обмежує можливість будь-якого суб'єкта правових відносин здійснювати таку діяльність.

Через те виникає необхідність дослідити особливості правозастосовної діяльності Національної поліції – як компетентного органу в системі центральних органів виконавчої влади України, котрий наділений для цього державно-владними повноваженнями, а також виокремити основні чинники, що впливають на процес застосування правових норм.

Метою статті є аналіз особливостей правозастосовної діяльності органами та підрозділами Національної поліції.

Матеріали та методи. Вивчення особливостей застосування норм права в цілому, та

органами і підрозділами Національної поліції зокрема, у своїх наукових працях займалися чималого науковців. Варто виокремити праці О. Балинської, О. Бандурки, М. Гнатюка, С. Гусарева, С. Єсімова, М. Кельмана, М. Коваліва, О. Легкої, Л. Луць, О. Тихомирова, та багато інших. Проте, зважаючи на актуальність цього питання, особливості виконання завдань та функцій Національною поліцією в умовах війни, виникає потреба додаткового аналізу правозастосовної діяльності органів та підрозділів Національної поліції.

Для комплексного та всебічного аналізу предмету дослідження, застосовано поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Зокрема, використано діалектичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та інші методи дослідження.

Результати. Головною особливістю національної системи права є те, що в її основі лежить нормативно-правовий акт, адже українська система права відноситься до романо-германського типу правових систем.

З-поміж інших джерел права, таких як нормативно-правовий договір, правових прецедент, правовий звичай, тощо, нормативно-правовий акт має ряд переваг, зокрема:

– він може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє

відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;

– нормативно-правові акти, як правило, відповідним чином систематизовані, що дозволяє легко віднайти потрібний документ для застосування та реалізації;

– нормативно-правові акти дозволяють точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики та не допускає довільного тлумачення і застосування норм;

– нормативно-правові акти підтримуються й охороняються державою [1, с. 156].

Попри те, переваги нормативно-правового акту не дають гарантій того, що його норми однозначно будуть впроваджені у життя. Адже, чинний, прийнятий у встановленому законом порядку, компетентним органом державної влади чи посадовою особою нормативно-правовий акт, буде діяти лише після його реалізації.

Реалізація норм права – це втілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права. Реалізацію норм права як особливий процес можна розглядати з об'єктивної і суб'єктивної сторони. Об'єктивна сторона реалізації норм права є виконанням правомірних дій у місцях і в терміни, передбачені нормами права. Суб'єктивна сторона – ставлення суб'єкта до правових вимог і стан його волі в момент здійснення дій, що встановлюються правом [2, с. 305].

Реалізація правових норм суб'єктами правових відносин може здійснюватися чотирма формами – виконанням правових норм, використанням правових норм, дотриманням правових норм та застосуванням правових норм.

Перші три форми реалізації правових норм можуть здійснюватися усіма, без виключень суб'єктами правових відносин, на відміну від застосування норм права.

Застосування норма права – це реалізація норм права компетентними організаціями з вирішення конкретної справи, яка має державно-владний, творчо-організуючий характер, здійснюється у встановлених процедурних формах і завершується видан-

ням індивідуально-конкретного припису [3, с. 123].

Застосування правових норм є специфічною формою реалізації правових норм, адже така діяльність здійснюється виключно компетентними державними органами, посадовими особами або уповноваженими на це громадськими організаціями. Також, застосування норм права має державно-владний характер, здійснюється від імені держави, тобто є одним із видів державної діяльності, і як наслідок є обов'язковим для адресатів, щодо яких виданий акт застосування норм права. Крім цього, дія суб'єктів застосування правових норм, на відміну від інших форм реалізації права, спрямована щодо інших осіб, а не щодо себе.

Особливий характер застосування правових норм впливає із характерних його ознак:

– застосуванню норм права притаманний державно-владний характер. Застосування є одним із видів державної діяльності і здійснюється від імені держави чи уповноважених нею суб'єктів. Включення певних суб'єктів у процес застосування норм права відбувається лише на підставі закону і лише із санкції держави;

– застосування характеризується активним, творчим характером, про що свідчить багатостадійність цього процесу. Компетентні органи повинні творчо підходити до прийняття рішення при застосуванні норм права: необхідно знайти у кожному рішенні правильний варіант поведінки чи вибрати ефективну та справедливу міру впливу;

– правозастосування здійснюється у певних процесуальних формах, тобто в рамках компетенції органу або посадової особи, згідно з чітко визначеною нормами права процедурою, порушення якої тягне за собою невідповідність всього правозастосовного процесу;

– правозастосовний процес має індивідуалізований, персоніфікований характер, тому що являє собою вирішення конкретної справи, певної правової ситуації на основі норми права;

– застосування норм права має комплексний характер, бо охоплює різні форми реалізації.

Посадова особа, яка ухвалює рішення у тій чи іншій справі, не тільки застосовує норми права, але одночасно зобов'язана виконувати, дотримуватися, а іноді й використовувати норми матеріального і процесуального права, щоб реалізувати вимоги законності і доцільності у правозастосовній діяльності;

– процес застосування норм права завершується виданням правозастосовного акта, в якому фіксується індивідуально-конкретний правовий припис щодо вирішення конкретної справи. Акт має державно-владний характер і є юридичним фактом [4, с. 14].

В переважній більшості, поняття «застосування правових норм» ототожнюється із поняттями «правозастосування» та «правозастосовна діяльність».

Проте, в теорії права дедалі частіше точаться дискусії щодо співвідношення понять «правозастосування» та «правозастосовна діяльність» – як не однакових за змістовим наповненням категорій.

Зокрема, правозастосування пропонується розглядати як комплексну, державно-владну, управлінську, творчу діяльність, здійснювану у встановлених законом процедурних і процесуальних формах, яка покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їх прав і покладених на них юридичних обов'язків. Правозастосовна діяльність у свою чергу – це юридична цілісна система дій з реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається у певних процесуально-процедурних формах [5, с. 11].

Із зазначеного, варто зробити висновок, що правозастосування та правозастосовна діяльність дійсно дещо різняться у своєму значенні, проте обидва призводять до застосування правових норм, тобто безпосереднього втілення їх у життя.

Таким чином, застосування правових норм – це організаційно-правова діяльність, яка здійснюється компетентними органами державної влади, їх посадовими особами або уповноваженими на те громадськими об'єднаннями, з вирішення юридичних справ

шляхом винесення, на основі норм права і відповідно до конкретних життєвих ситуацій, стосовно конкретних суб'єктів, індивідуальних державно-владних рішень (правозастосовних актів), у результаті чого створюються, змінюються або припиняються права та обов'язки суб'єктів, яким вони адресовані.

Застосування правових норм – як державно-владна діяльність найчастіше здійснюється саме органами державної влади.

Одним із видів органів виконавчої влади в системі апарату держави є органи Національної поліції України.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [6].

Національна поліція України входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує завдання та функції передбачені законом України «Про Національну поліцію».

Спеціальним суб'єктом управління в організаційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина є поліція, яка створюється і функціонує в якості складової частини єдиної централізованої системи центрального органу виконавчої влади у сфері внутрішніх справ, з вхідними в її склад підрозділами, організаціями та службами. Діяльність поліції в організаційно-правовому механізмі обумовлена її компетенцією, тобто правами і обов'язками, які встановлені положеннями, спеціальними нормативними правовими актами [7, с. 248].

З-поміж окреслених завдань Національної поліції, зокрема: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6], органи та підрозділи поліції, а також їх посадові особи уповноважені на підзаконну правотворчість

та застосування норм права в межах своїх компетенцій.

Для будь-яких видів діяльності поліції, в тому числі з охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина, характерні такі специфічні (рисні) ознаки:

– ця діяльність професійна. Професіоналізм важлива ознака даної діяльності, що виражається у систематичному, сумлінному і ефективному виконанні покладених на поліцію завдань;

– це державно-владна (управлінська) діяльність, здійснювана поліцією, яка є складовою частиною єдиної централізованої системи центрального органу виконавчої влади в сфері внутрішніх справ. Як видається, небезпідставна є характеристика поліцейської діяльності як державно-владної (управлінської), оскільки поліція – це одночасно орган влади (виконавчої) і управління (державного) [7, с. 248–249].

Саме державно-владна (управлінська) діяльність Національної поліції передбачає можливість застосування правових норм. Проте, слід розуміти що така діяльність є не лише правом, а радше обов'язком відповідних органів та посадових осіб. Адже, правозастосовна діяльність, на відміну від інших форм реалізації правових норм, є особливим процесом, який здійснюється за умови, коли інші форми реалізації правових норм не здатні якісно урегулювати суспільні та правові відносини. Тобто, виникає необхідність втручання держави в особі компетентних органів та посадових осіб для захисту охоронюваних загальносуспільних, групових та індивідуальних інтересі.

Із досить широкого спектру повноважень, які проявляється в різних видах діяльності поліції, чи не найважливішою є адміністративно-правова діяльність, під якою розуміється цілеспрямована організуюча виконавча та розпорядча діяльність, яка полягає в безпосередньому, практичному здійсненні завдань і функцій держави в сфері внутрішніх справ. Адміністративно-правова діяльність включає охорону громадського порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху, про-

вадження у справах про адміністративні правопорушення, здійснення ліцензійно-дозвільної роботи тощо, що підтверджує державно-владний характер поліції та виражається у здійсненні двоєдиної виконавчо-розпорядчої функції. При цьому виконавча діяльність спрямована на повсякденне виконання вимог Конституції України, законів, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів. Розпорядча ж функція проявляється в тому, що посадові особи органів внутрішніх справ мають право пред'являти обов'язкові для виконання вимоги і застосовувати заходи адміністративного впливу за невиконання цих вказівок [7, с. 251–252].

Таким чином, саме розпорядча функція Національної поліції, призводить до видання обов'язкових, щодо конкретних адресатів, індивідуальних приписів, що і є результатом правозастосовної діяльності.

У процесі застосування норм права, уповноважений орган за допомогою індивідуальних актів вирішує два основних завдання, зокрема організацію позитивного виконання приписів норм права та забезпечення відповідної реакції з боку держави на недотримання або невиконання норм права.

На цій підставі виділяють дві форми застосування норм права: оперативно-виконавче і правоохоронне.

Оперативно-виконавче правозастосування – це організація виконання приписів правових норм, позитивне регулювання за допомогою індивідуальних актів правозастосування шляхом сприяння виникненню, зміні чи припиненню конкретних правовідносин на основі норм права (наказ про зарахування на роботу, рішення про призначення пенсії, свідоцтво про шлюб, рішення про будівництво житлового будинку, рішення про усиновлення тощо).

Правоохоронне правозастосування – це діяльність, спрямована на охорону норм права від порушень, застосування заходів державного примусу та забезпечення виконання примусових заходів (вирок суду, рішення про притягнення до адміністративної, дис-

циплінарної або цивільної відповідальності) [8, с. 168].

Саме останнє відноситься до компетенції правоохоронних органів. При цьому, найчастіше вони видають правозастосовні акти в сфері адміністративно-правової відповідальності. Крім цього, слід акцентувати увагу на тому факті, що застосування норм права органами державної влади, а в тому числі й органами Національної поліції здійснюється виключно за принципом права – «дозволяється лише те, що прямо зазначено в законі».

Це означає, що в межах дотримання принципу верховенства права, закріпленого в статті 8 Конституції України, на відміну від можливостей суб'єктів, які не наділені державно-владними повноваженнями, реалізувати норм права через виконання, використання та дотримання, за принципом права «дозволено все те, що прямо не заборонено законом», органи державної влади, а від так

і поліція, зобов'язані застосовувати норми права виключно за процедурою та в порядку встановленому законом.

Висновки. Отже, досліджуючи особливості застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції, слід зазначити, що ця діяльність має характерні властивості. Перш за все, саме по собі застосування правових норм є особливою формою реалізації норм права, що підтверджується відповідними ознаками. Також, зважаючи на те, що однією із основних ознак застосування норм права є його державно-владний характер, на відміну від інших форм реалізації, в науковій статті акцентовано на специфіці суб'єктів, уповноважених на правозастосовну діяльність. При цьому, обґрунтовано, що саме правозастосовна діяльність на підставі принципу права «дозволяється лише те, що прямо зазначено в законі», найбільш точно відображає специфіку застосування норм права органами та підрозділами Національної поліції.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави та права : навчальний посібник / Є. В. Білозоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Теорія держави і права : підручник / За заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : ХНУВС, 2018. 416 с.
3. Орлова О. О., Кучук А. М., Мінченко О. В. Загальна теорія права : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. 237 с.
4. Легка О. В. Застосування норм права як спосіб організації реалізації норм права. *Юридичний науковий електронний журнал юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. № 5. С. 12–15.
5. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2007. С. 18.
6. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
8. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.

References:

1. Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk (2017). [Theory of State and Law: a textbook] / Ye. V. Bilozorov, V. P. Vlasenko, O. B. Horova, A. M. Zavalnyi, N. V. Zaiats ta in. ; za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. Kyiv : NAVS, Osvita Ukrainy. 320 s. [in Ukrainian].
2. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk (2018). [Theory of state and law: textbook] / Za zah. red. O. M. Bandurky. Kharkiv : KhNUVS. 416 s. [in Ukrainian].
3. Orlova, O.O., Kuchuk, A.M., & Minchenko, O.V. (2020). *Zahalna teoriia prava : navch.-metod. posib. [General theory of law: a study guide]*. Sumy : FOP Tsoma S. P. 237 s. [in Ukrainian].
4. Lehka, O.V. (2016). *Zastosuvannia norm prava yak sposib orhanizatsii realizatsii norm prava* [Application of legal norms as a way of organizing the implementation of legal norms]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal yurydychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Legal scientific online journal of the Law Faculty of Zaporizhzhia National University*. № 5. S. 12–15 [in Ukrainian].

5. Hnatiuk, M.D. (2007). Pravoastosuvannia ta yoho mistse v protsesi realizatsii prava [Law enforcement and its place in the process of law implementation]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. S. 18 [in Ukrainian].

6. Pro natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy [On the National Police: The Law of Ukraine] vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Kovaliv, M.V., Yesimov, S.S., & Lozynskyi, Yu.R. (2018). *Pravove rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti : navchalnyi posibnyk [Lozynskyi Yu. R. Legal regulation of law enforcement activities: a textbook]*. Lviv : LvDUVS. 323 s. [in Ukrainian].

8. Volynka, K.H. (2003). *Teoriia derzhavy i prava : navchalnyi posibnyk [Theory of state and law: a textbook]*. Kyiv : MAUP. 240 s. [in Ukrainian].